

SLOVENSKO IMENOSLOVJE

Onomastiki je težko opredeliti pravilno mesto v znanosti. Niso redki avtorji, ki vidijo v njej nekakšno samostojno stroko, drugi jo spet proglašajo za vmesno področje med jezikoslovjem in zgodovino. V zadnjih desetletjih se je v strokovni literaturi že malodane ustalilo mnenje, da je zadnji cilj vseh imenoslovnih prizadevanj samo zgodovina kolonizacije, za katero so posebno geografska imena bogat in nepogrešljiv vir. Vendar je vedno več jezikoslovcev, ki se upirajo takšnim pogledom. Imenski fond doživlja enako usodo kakor vsi drugi jezikovni pojavi. Skoraj polovico izraznega fonda vsakega posameznika tvorijo imena in kljub nekaterim razlikam v funkcijah jih moramo vključiti v sestav jezika.

Seveda so to samo načelni pogledi. V praksi so, vsaj pri večini slovanskih narodov, še vedno zelo redki jezikoslovci, ki so pripravljeni posvetiti tudi imenom nekaj pažnje. Slavistika se je v zadnjih štiridesetih letih diferencirala na študij posameznih slovanskih jezikov, njihovih narečij in gramatične strukture. Zato je zanemarila raziskovanje leksike in onomastike, kar oboje terja širše lingvistične razgledanosti. Imena vseh vrst so pa še bolj pisan konglomerat najrazličnejših vplivov kakor besede, in čeprav je bilo nekoč in neke vsako ime apelativ z določenim pomenom, nam pri študiju imen semantika samo izjemoma priskoči na pomoč. Zato je v praksi jezikoslovje pri raziskovanju imen vedno zaostajalo za potrebami zgodovinskih ved. Onomastika je bila in je deloma še vedno področje vseh in nikogar. Prav posebno pripravna je bila za različne amaterje in diletante in značilno je, da se v naših revijah še vedno pojavljajo fantastični onomastični članki, medtem ko ne bi natisnile o drugačni problematiki nič izpod peresa nestrokovnjaka.

Zato ne moremo stanja našega imenoslovja presojati po množini strokovne bibliografije. Ta je nenavadno bogata, našteli bi lahko preko tisoč monografij, razprav, člankov, kritik in glos, ki v celoti ali vsaj deloma obravnavajo imenske probleme. Govorili bi lahko o nepretrgani tradiciji, ki sega daleč nazaj v preporodno dobo, prve začetke zanimanja za imena pa najdemo že v delih humanistov pod konec XV. stoletja. Globlja analiza pa nas kmalu prepriča, da stanje ni tako rožnato in da je do danes opravljenega presenetljivo malo sistematičnega raziskovalnega dela.

Najprej se je treba dotakniti vprašanja, kako je slovenski imenski fond zbran in dostopen raziskovanju. Sorazmerno najbolje poznamo krajevna imena, ki so že od časov stare Avstrije večkrat natisnjena v posebnih upravnih indeksih in leksikonih. Vendar je z njimi veliko težav. Ne poznamo pri njih niti mesta naglasa, ne vemo, katera se sklanjajo samostalniško in katera pridevniško, ne razlikujemo pluralnih in singularnih tipov, ne poznamo predložnih zvez in izvedenk. Pred vojno je Slavistično društvo organiziralo zbiranje vseh teh podatkov na posebnih vprašalnicah, toda dela niso opravljali strokovnjaki in je ostalo nedokončano. Za druge vrste geografskih imen pa si moramo pomagati z zemljevidi. Svetličevo Kazalo krajev k zemljevidu Slovenske Matice je edina publikacija te vrste, čeprav je bila bera imen na generalkah 1:200.000 dokaj skromna. Med vojno so zavezniki v Kairu izdali v tridesetih zvezkih abecedni seznam

vseh imen na starih jugoslovanskih vojaških kartah. V naši državi je danes na razpolago samo en izvod tega dela v arhivih mornarice v Splitu. Že pred prvo svetovno vojno je organizirala Slovenska Matica zbiranje ledinskih imen po katastrih in na terenu. Od nekdanjih 1200 popolnoma ali deloma slovenskih občin v stari Avstriji so dobili gradivo za 450 občin. Danes je ohranjeno samo deloma, v dveh nedokončanih razporeditvah po toponimičnih osnovah in po sufiksih.

Nobena izmed teh zbirk ne odgovarja v celoti današnjim zahtevam. Skušnje vojnega geografskega zavoda so v zadnjih letih pri izdelavi novih kart pokazale, da potrebuje korektur okoli trideset odstotkov imen na zemljevidih. Za zbiranje imen na terenu so potrebni izšolani dialektologi, ki jih imamo, žal, premalo. V zgodovini naše onomastike je edina častna izjema Baudouin de Courtenay, ki je v svojem gradivu iz Režije in Beneške Slovenije zapustil tudi vestno in filološko natančno sporočena imena. Vse drugo so nabrali amaterji.

Njihovega dela ne smemo podcenjevati. Posebno turisti so si pridobili veliko zaslug. Tumovega Imenoslovja Julijskih Alp in Badjurove Ljudske geografije ne more pogrešati nihče, ki se ukvarja z imenoslovjem. Res je obema mogoče očitati nekaj napak, včasih ju je zavedla strast za etimologiziranje, vendar sta oba opravila pošteno in koristno delo. Mnogo imenskega gradiva je mogoče zbrati tudi po lokalni domoznanski literaturi, čeprav Slovenci nimamo takšnih, po enotnih principih zasnovanih del, kako so Cvijićeva Naselja. Iskanje tega raztresenega gradiva in njegovo preverjanje je seveda počasno in zamudno delo, ki zavira razvoj našega imenoslovja.

Onomastični delavci pri drugih slovanskih narodih nam zavidajo, češ da smo pri nas pravočasno rešili pozabe ogromen imenski fond, ki se je marsikje že začel izgubljeni. Bogata konfiguracija tal in razkisanost kmečkih zemljišč je pri nas ustvarila pogoje, da se je kljub katastrom ohranila stara mikrotoponimija, ki tvori bistveni del celotnega imenskega fonda. Ko so na primer na Češko-moravski visočini po letu 1920 merili nove specialke, niso na trideset kilometrov razdalje zasledili niti enega gorskega ali ledinskega imena. Sistem večjih zaokroženih posestev z motorizacijo uniči stare tradicije malodane čez noč.

Vse to nas priganja, da posvetimo primerno skrb dopolnjevanju imenskega gradiva in dokončni ureditvi spornih problemov v praktičnem imenoslovju. Zvezni svet za znanost je dal nedavno vsem trem akademijam in drugim znanstvenim zavodom na razpolago znatna sredstva za prihodnjih pet let, da prično s sistematičnim zbiranjem imenskega gradiva vseh vrst. Zvezni načrt predvideva po enotnih kriterijih urejene kartoteke krajevnih imen, sodobne mikrotoponimije in sodobnih priimkov, medtem ko so historični ekvivalenti zanje financirani vsaj deloma iz posebnega fonda za historično onomastiko.

Kartoteka slovenskih priimkov po rezultatih zadnjih ljudskih štetij je pri nas že dokončana. Zaostali smo samo s sodobno urejenim terenskim delom.

Historična onomastika je predmet zgodovinarjev. Profesor Milko Kos pripravlja historični topografski leksikon za nekdanjo Kranjsko in Primorsko z zapisi imen do leta 1500. Delo je v zaključni fazi, medtem ko so njegovi sodelavci za Štajersko zaostali. Ker si še vedno lahko vsaj za silo pomagamo s stari Zahnom, Ortsnamenbuch der Steiermark, je gotovo najbolje, da njegovo

delo izide čimprej, čeprav ne bomo dobili vse Slovenije v enotni izdaji. Urbarji po letu 1500 in ostanki starih katastrov, terezijanskega in jožefinskega, pa so še bogat in neizkoriščen vir za historično mikrotoponimijo. Tudi historična antroponimija še čaka na bodoče delavce.

Takšno je, na kratko prikazano, stanje slovenskega imenskega gradiva. Temu primerno je tudi obdelano. Laike je vedno najbolj zanimalo, kaj je to ali drugo ime nekoč pomenilo. Za jezikoslovca je to vprašanje manj važno. Niti pri imenih zanesljivo slovanskega porekla ni tega vedno mogoče ugotoviti. Vendar se je moralo imenoslovje dolgo razvijati, da se je dokopalo do takšnih preprostih spoznanj. Ko je ime dano, dobi takoj svoj posebni, geografski pomen, čeprav na primer nikoli ni izginilo iz naše zavesti, da je *Kamnik* izvedeno iz apelativa *kamen*. Pomen apelativa je pri imenu postranska stvar. Našli bomo v hrvaškem Posavju vaško mlako z imenom *Bistrica*, pa naj se to še tako upira našemu semantičnemu vrednotenju osnovnega pridevnika. Imena žive po svoje, prenašajo se s potoka na hrib in obratno, vsaka osnova ima svojo dobo produktivnosti, svojo frekvenco in svoj areal. Pomen toponimične baze se sčasoma lahko zabriše ali pozabi, apelativ sam pa se je v teku tisoč let po svoje razvijal ali se izgubil iz jezika. Za jezikoslovca je mnogo važnejša struktura in stratigrafija imen. Znano izhodišče je samo trdna opora pri analizi. Tega se je v polni meri zavedal že Miklošič, ki je v svojih slavnih treh študijah *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* v letih 1872—1874 postavil slovansko imenoslovje na znanstveno bazo. Ugotovil je osnovni skupnoslovanski imenski fond in njegovo sestavo ter dokazal njegovo enotnost. Njegovo mnenje je držalo osemdeset let kakor pribito in šele najnovejši čas prinaša s seboj potrebo po dopolnitvah in korekturah.

Miklošičevo delo je imelo tudi škodljive posledice. Slovanski imenski fond je postal za znanstvenika nezanimiv, saj se na njem ni dalo ničesar več raziskovati razen posameznih lokalnih imen. Zaman so se poljski in češki zgodovinarji trudili, da bi na Slovane aplicirali germanske ugotovitve o starih plemenskih migracijah s svojstvenimi imenskimi tipi. Do prve svetovne vojne so bile vse takšne teze ovržene in slovanska, bolj slavistična onomastika ni mogla iz zagate.

Ako pustimo v nemar fantastične etimologije Davorina Trstenjaka in njemu podobnih, je za čas od Miklošiča do konca devetnajstega stoletja pozitivno samo delo Franca Kosa in Janeza Scheinigga o slovanski antroponimiki v prvih stoletjih po naselitvi in začetek vedno ostrejšega boja za nemško in slovensko obeležje Koroške, pri katerem je onomastika igrala zelo važno vlogo. Takrat so zgodovinarji daleč prehiteli jezikoslovce, in čeprav še ne moremo govoriti o zanesljivih metodičnih prijemih, se je vendarle že takrat oblikovalo v jedru pravilno gledanje na kolonizacijo jugovzhodnih Alp. Tukaj so se v zgodovinski dobi najprej srečali Slovani in Germani in slovanska imena, zapisana z nemško grafiko v osmem in devetem stoletju, niso za najstarejšo slovansko zgodovino nič manj važen vir kakor vsa druga skopa poročila bizantinskih in zgodnjih srednjeveških dokumentov. Probleme so nakazali zgodovinarji, toda ko se je jezikoslovje pritipalo do prvih zakonitosti substitucijske fonetike, medsebojnega prevzemanja glasov iz jezika v jezik, je stopila onomastika spet v ospredje znanstvenega jezikoslovnega zanimanja. Seveda je bil to počasen proces, ki je za slovenistiko dosegel svoj vrhunec šele z nastopom mladega Ramovša in Petra Skoka, toda metode so se izoblikovale že

prej v romano-germaniki in germano-slaviki. Razumljivo se je zaradi stanja nemške znanosti s temi izsledki mnogo prej okoristila bavarska historična gramatika kakor slovenska. Vendar se začenja tudi pri nas kmalu po nastopu novega stoletja opaziti novo obdobje. Najvidnejši slovenski delavec je bil Karel Štrekelj in njegova duhovita etimološka luščenja posameznih štajerskih imen, ki so prehajala iz jezika v jezik, pomenijo za nas začetek solidne jezikoslovno onomastične šole. Sledil mu je Luka Pintar, ki v svojih prvih začetkih filološko ni bil dovolj pripravljen in se je šele proti koncu svojega življenja razvil v pomembnega imenoslovca. Prvo desetletje dvajsetega stoletja spada med najbolj razgibana obdobja v slovenskem imenoslovju. Fantaste, kakor je bil Zunkovič, lahko pustimo ob strani. Toda na Koroškem je začel takrat delovati Primus Lessiak, bister analitik in kljub svoji politični usmerjenosti temeljit poznavalec slovanskega imenoslovja. Naši delavci mu niso bili dorasli, vendar so se brusili ob njem in dolgoletna polemika okoli imena *Celovec* je bila nekakšen preizkusni kamen naše domače znanstvene potence.

Druga smer znanstvenega onomastičnega raziskovanja, ki se je razvijala v tem času, namreč imenska stratigrafija, pa pred ustanovitvijo slovenske univerze ni imela domačih zastopnikov. To je razumljivo, saj je lingvistična paleontologija še vedno najtežje, najbolj kočljivo in tudi najbolj osporavano področje lingvistike. Naši domači zgodovinarji in arheologi so v drugi polovici devetnajstega stoletja posvečali stalno skrb lokalizaciji starih, v antiki izpričanih imen na našem ozemlju in so radi iskali v današnjih imenih njihovo živo nasledstvo po zvočni podobnosti. Ta tradicija še danes ni izumrla in celo naši vodilni arheologi se ne sramujejo napisati, da se na primer *Vinica* imenuje po keltskem božanstvu. Vsega tega seveda ne moremo upoštevati v resnem imenoslovju. Od Kretschmerjevega Uvoda v grško slovnico, ki je izšel kmalu po slavnih Miklošičevih onomastičnih študijah, se je tudi lingvistična paleontologija krepko razvijala. V imenih se je ohranil najvišji odstotek substrata, posebno v imenih večjih rek, a tudi v krajevnih, gorskih in drugih imenih spoznavamo vedno več predslovanskih elementov. Ni jih lahko odkrivati, še teže pa je ugotavljati njihovo poreklo. Slovenci smo se naselili na važnem geografskem vozlu, kjer so pred nami cvetele različne znane in neznane kulture. S pomočjo imen, ki so bila izpričana že v antiki in so se ohranila do danes, ni mogoče na tako majhnem ozemlju zgraditi solidnih fonetičnih kriterijev, ki bi nas varno vodili pri tipanju v neznano. Tega pa je v slovenskem imenskem fondu še vedno precej. Napredek je tako počasen, da ga komaj opazimo. Vsakih nekaj let se odkrije ali pojasni nov drobec, smo pa še vedno daleč od tega, da bi mogli sistematično obdelati predslovanski substrat v našem imenskem fondu.

V razdobju med obema vojnama se je vse slovensko znanstveno imenoslovje osredotočilo na probleme glasoslovnih substitucij in imenskega substrata. Ramovš je spretno uporabil vsa takratna germanistična in romanistična dognanja za glasoslovno rekonstrukcijo najstarejših razvojnih epoh slovenskega jezika. Razen pri Poljakihi ni slavistika še pri nobenem slovanskem narodu izkoristila v tolikšni meri imenskega fonda za historično gramatiko, kakor je to storil Ramovš. Toda poljska imena so v historičnih virih kasneje izpričana kakor slovenska in poljski lingvisti so se od Baudouin de Courtenaya dalje sistematično prizadevali, da iz grafike glos in imen rekonstruirajo relativno kronologijo poljskih glasoslovnih sprememb. Tega dela se bomo pri nas lahko lotili šele

po objavi Kosovega zgodovinskega gradiva. V Ramovševem času ga še ni bilo dovolj na razpolago. Poleg Ramovša je globoko posegel v slovensko imenoslovje tudi hrvaški romanist Petar Skok, ki si je pridobil svetovni sloves s svojimi študijami o stratigrafiji Dalmacije. Umril je med delom na stratigrafiji tržaškega ozemlja. Skok je bil prvi, ki se je zavedal, da brez poglobljenega študija tvorbe in strukture slovanskih imen ni mogoče reševati zapletenih problemov imenskega substrata in adstrata. Najprej je treba slavistično vsestransko raziskati celotni slovanski imenski fond, šele potem se bodo v novi luči pokazali imenski problemi, ki jim danes še ne moremo blizu. Zvezni načrt, o katerem smo govorili pri praktični onomastiki, je v bistvu njegov in boril se je zanj vsa zadnja leta svojega življenja.

Drugi naši domači delavci niso imeli tako širokih perspektiv. Previdni in skrbni Kelemina je največkrat reševal samo izolirane imenske probleme ter se je pri tem večkrat pozabil ozreti po slovanskem svetu. Drzni Oštir je hodil svoja pota, sicer bistra in zanimiva, toda čeprav bo od njegovega dela ostalo več, kakor so mislili njegovi sodobniki, tudi ni bil organsko povezan s celotno slovensko onomastično problematiko. Ko so drug za drugim utihnili, je nastopila stagnacija. Razdobje med obema vojnama ni kljub izrednemu vzponu imenoslovnih prizadevanj pri Slovencih rodilo večjih sintetičnih del. Ostali sta samo dve monografiji, Lessiakova Stationsnamen in Pircheggerjeva Ortsnamen im Müurzgebiet, ki sta obe važni za slovenistiko in spadata med temeljne kamne slovenskega imenoslovja, čeprav sta ju napisala Nemca.

Razvoj je obtičal na kritični točki. Najteže se je bilo približati slovanskemu imenskemu gradivu. V slavistiki so se počasi oblikovali novi principi dela. Podrobno lingvistično raziskovanje posameznih imenskih tipov je vendarle pokazalo, da je mogoče tudi iz slovanskega imenskega gradiva izvleči bistvene nove podatke. Šele ko bomo raziskali vsak imenski tip posebej, ugotovili obdobje njegove produktivnosti in notranje zakonitosti tvorbe, se bomo počasi pritipali do jasnosti, kako so potekale slovanske migracije in kakšen je bil v podrobnostih proces notranje kolonizacije.

Nedavno je germanist E. Kranzmayer izdal v dveh knjigah prvi poskus zgodovine kolonizacije Koroške. Čeprav so njegova izvajanja mnogokrat zgrešena in njegova metoda dela ni vedno znanstveno solidna, je njegovo delo izredno važno tudi za slovenistiko. Nakazal je potrebo po podobnem delu o slovanski kolonizaciji. Zgodovinar Milko Kos in nekateri njegovi učenci so v zadnjih tridesetih letih posvetili temu problemu že vrsto študij. Izredno previdni in zadržani Milko Kos je živo nasprotje Korošču Kranzmayerju. Postopoma je luščil elemente, ki pridejo v poštev za presojo, imena, sestavljena s *Stari* (*Stari trg*, *Stara vas*), imena z osnovo *Vlah*, ki kažejo na staroselce, imena tipa *Gradišče* in podobno. Kljub nekaterim lingvističnim spodrsrlajem, ki jih zgodovinarju ni mogoče zameriti, da na primer *Gradinje* ne more biti izvedeno iz *Grad*, ampak je osnova *gradén* »hrast«, so Kosove študije prvi važni doneski k zgodovini slovenske kolonizacije. Vsestranska lingvistična analiza slovenskega imenskega fonda pa je edino sredstvo, s katerim je mogoče bistveno pomnožiti ta prva, oprezna tipanja. Rezultate deloma že slutimo.

Med latentnimi problemi našega imenoslovja je treba omeniti tudi takšna težavna vprašanja, kakor so poreklo imen *Koseze*, *Dudlebi* in *Hrvatje*, ki že

desetletja vznemirjajo zgodovinarje in jezikoslovce. Vsaka etimologija je več ali manj samo relativna, odvisno pa je od nje pojmovanje najzgodnejših razdobj slovenske zgodovine. Zgodovinarji so doslej okoli vsake zgradili hipotezo, ki stoji in pade z etimologijo.

Slavistika pri posameznih slovanskih narodih skuša danes popraviti, kar je zamudila. Zanimanje za onomastiko narašča od leta do leta, množe se inštituti, ki jo goje, in vedno več se pojavlja pomembnih publikacij s tega področja. Pri nas pa sedaj nastopa kriza, ker nam primanjkuje delavcev. Manj jih je, kakor jih je bilo v času, ko še nismo imeli svoje univerze. Upajmo, da jih bo mogoče najti nekaj vsaj za praktične zbirateljske načrte. Znanstveni problemi pa lahko počakajo, da se jih usmili bodoči rod.

Jože Pogačnik

PREŠERNOVA PESEM OD LEPE VIDE

Pričujoča študija hoče odgovoriti na vprašanje, kolikšen je Prešernov ustvarjalni delež v *Pesmi od lepe Vide*¹. K. Štrekelj je problem rešil s pojmom redigiranja, v katerem je prišlo do preinačb in vnašanja osebnih pesniških posebnosti. Zato se je zavzel za priznanje avtorstva in zagovarjal tiskanje v izdajah Prešernovih pesmi². Poglobljeno je isto misel povzel A. Žigon³, ki je prepričan, da *Lepa Vida* ni »še doživela stvarno pozornega uvaževanja od svoje prave strani — kot literarna, kot *Prešernova umetnina*«. V skladu s to mislijo je prepričljivo izvedel celotno analizo. Fr. Kidrič se ni postavil na jasno stališče. Po njegovem gre »za tekste, katerih obravnava spada le k problemom Prešernovega reševanja forme, medtem ko njihova vsebina ni odmev Prešernove težnje po izpovedi in odrešitvi«. Nekaj strani za tem pa je trdil, da bi se vsaj za epske primere to stališče »dalo morda tudi izpodbijati«⁴. Na Žigonovo misel se je vrnil I. Grafenauer, ki je prepričan, da Prešernova redakcija »ni le prepesnitev narodne balade o *Lepi Vidi*, ampak tudi njena v Prešernovem osebnem liričnem slogu izoblikovana prva razlaga . . .«⁵. Tega načela se je držal tudi A. Slodnjak, po čigar sodbi je pesmi, »v katerih je Prešernova umetniška roka najbolj vidna . . . treba presojudati kot Prešernovo duševno delo in (jih) uvrstiti med njegove pesmi«⁶. Določeno rezervo pa je vnesel v svojo sodbo Lino Legiša⁷. *Lepi Vidi* prizna pečat ustvarjalca, ki se je šolal ob umetni in posebej romanski poeziji, toda pristavlja, da je »vendarle ohranila duha ljudskega ustvarjanja«.

Prešernov delež potemtakem ni enako priznan in ocenjen. Zato je v središče raziskave treba postaviti problem dejanskih zvez med ljudsko pesmijo o *Lepi Vidi* in Prešernovim intimnim umetniškim bistvom, ki je narekovalo določene inovacije.

Ljudska pesem je bila okoli leta 1830 že kakih sedemdeset let v literarnem svetu deležna velike pozornosti. Na Slovenskem je bil živ zgled Vodnikovo predromantično delo zanjo. A. Zupančič je 1807 izdal *Turnier zwischen den beiden Rittern Lamberg und Pegam*. V letih 1822—1827 je F. L. Čelakovský sprejel dvanajst slovenskih pesemskih tekstov (s prevodi) v zbirko *Slovanské národní písně*. Prešernov prijatelj A. Smole je imel že zbirko ljudskih pesmi, ki so jo